

**ІЛІНСЬКА ВАРВАРА АНДРІЇВНА —
ВИДАТНА ДОСЛІДНИЦЯ СКИФІЇ**
(до 100-річчя від дня народження)

КЗ СОР
«ДІКЗ у
м. Путивлі»

Всеукраїнська археологічна конференція:
Тези доповідей

ІНСТИТУТ АРХЕОЛОГІЇ НАН УКРАЇНИ
УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРИ СУМСЬКОЇ
ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД СУМСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ
«ДЕРЖАВНИЙ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ ЗАПОВІДНИК
У м. ПУТИВЛІ»

**ІЛЛІНСЬКА ВАРВАРА АНДРІЇВНА —
ВИДАТНА ДОСЛІДНИЦЯ СКІФІЇ**
(до 100-річчя від дня народження)

Всеукраїнська археологічна конференція:
Тези доповідей

КИЇВ
2020

Редактор

С. А. Скорий, доктор історичних наук, професор

Редколегія

Д. С. Гречко, кандидат історичних наук

Д. В. Каравайко, кандидат історичних наук

О. О. Крютченко, кандидат історичних наук

*Затверджено до друку Вченою радою
Інституту археології НАН України
17.09.2020, протокол № 6*

**ОХОРОННА
АРХЕОЛОГІЧНА
СЛУЖБА
УКРАЇНИ**

Виходить за фінансової
підтримки ДП «НДЦ
“ОАСУ”»

За технічної й інформаційної підтримки ВГО
«Спілка археологів України»

I 442

Іллінська Варвара Андріївна — видатна дослідниця Скіфії (до 100-річчя від дня народження). Всеукраїнська археологічна конференція: Тези доповідей. — Київ: ІА НАН України, 2020. — 90 с.

ISBN 978-617-7810-16-1

Збірник містить матеріали конференції, присвяченої ювілею видатного скіфолога, В. А. Іллінської. Доповіді присвячені проблемам археології раннього залізного віку Східної Європи.

Для студентів, викладачів ВНЗ гуманітарного профілю, науковців та усіх, хто цікавиться давньою історією України і суміжних територій.

УДК 903/904(4-11)“638”

ISBN 978-617-7810-16-1

© Автори статей, 2020
© ІА НАН України, 2020

Варвара Андріївна ІЛЛІНСЬКА
(20 вересня 1920 — 11 грудня 1979)

збірник» (розпочато 2004 р.). На сьогодні з друку вийшло 8 випусків, до видавництва передано дев'ятий.

Важливою подією 2019 р. стало видання книги «Давній Путивль», автори якої відомі українські археологи О. В. Сухобоков та С. П. Юренко. Монографія є комплексним історико-археологічним дослідженням середньовічного Путивля, одного з найдавніших міст Чернігово-Сіверської землі. Окреслена історична панорама дозволяє читачеві зрозуміти особливості унікальної багатовікової минувшини Путивля та його роль в історії України. Значну увагу приділено проблемам охорони і збереження археологічних пам'яток міста та перспективам подальших археологічних досліджень.

Майбутнє заповідника ми бачимо в перетворенні його в культурний і туристичний центр, який відіграє важливу роль у розбудові незалежної Української держави, відродженні духовності та історичної пам'яті.

Директор Комунального закладу Сумської обласної ради
«Державний історико-культурний заповідник у м. Путивлі»,
заслужений працівник культури України

ЩОДО ОДНОГО ТИПУ ПОХОВАНЬ У НАСЕЛЕННЯ ДНІПРО-ДОНЕЦЬКОГО ЛІСОСТЕПУ У СКІФСЬКУ ДОБУ

Л. І. Бабенко

Одним із численних здобутків В.А. Іллінської на ниві скіфознавства є вивчення старожитностей скіфської доби Дніпровського лісостепоного Лівобережжя, підсумком якого стала докторська дисертація дослідниці та монографія, що є настільною книгою для багатьох поколінь археологів (Ильинская 1968). З майже 400 досліджених до революції курганів, В. А. Іллінській вдалося «реанімувати» близько 120 комплексів. Осмислення феномену покульських курганів та багатьох його складових триває і досі. Серед інших особливостей поховального обряду, дослідниця звернула увагу на нечисленну групу не пограбованих поховань, споруджених у насипу кургану. На думку В. А. Іллінської, подібне розміщення могил у насипу могло бути своєрідним засобом запобігання від грабіжників (Ильинская 1968, с. 84).

Дійсно, більшість курганів скіфської доби у різні часи потерпала від грабіжників і перша хвиля пограбувань, за думкою дослідників, припадає саме на скіфську добу, причому до цієї діяльності долучалися і учасники самих похорон, добре обізнані

Парадний жіночий головний убір з поховання 1 кургану 8 Пісочинського могильника: 1 — зовнішній вигляд убору (реконструкція Л. І. Бабенка); 2 — стлєнгіда зі сценами полювання вершника на оленя

з розташуванням могили у кургані (Мозолевський, Полин 2012, с. 427—445). Одним із засобів запобігання можливого пограбування було облаштування у могилі тайників, в які склали коштовні речі (Болтрик, Фіалко 2002). Але пояснення причин розташування гробниці у насипу кургану як одного з способів попередження пограбування є суперечливим з кількох причин.

Так, розміщення могили у насипу значно зменшувало об'єм необхідних земляних робіт потенційним грабіжникам, обізнаних з її розташуванням, що торували шлях до поховання. Облаштування поховання у дерев'яній гробниці могло забезпечити перебування грабіжників у могилі, що також створювало сприятливі умови для пограбування.

Але це не єдина і не головна причина, що ставить під сумнів пояснення поховань у насипу лише намірами забезпечення їх недоторканості. Тлумачення скіфського курганного комплек-

су як символічної тернарної моделі Всесвіту передбачає у його структурі відповідні рівні, де з нижнім, хтонічним світом отожднювалася поховальна споруда, впущена в ґрунт, з середнім світом — підкурганний простір на рівні давньої денної поверхні, з верхнім, небесним світом — насип кургану та різні на ньому об'єкти (Мозолевський 1992; Ольховський 1999, с. 130). Посмертна подорож небіжчика у потойбіччя, що повторювала шлях культурного героя, передбачала проходження декількох послідовних етапів з обов'язковим переходом у підземний світ, як необхідної ланки перед воскресінням (Ольховський 1999, с. 132—134). У цьому контексті розміщення могили у насипу кургану передбачало зовсім інший шлях, що оминав хтонічну сферу, та якусь іншу, особливу, посмертну долю небіжчика. Навряд чи наміри уберегтися від грабіжників були в змозі похитнути такі фундаментальні ідеологічні устої.

Причини розміщення поховань у насипу кургану могли бути різними і одне з можливих пояснень може дати аналіз поховання 1 кургану 8 Пісочинського могильника. Курган висотою 6,2 м мав два поховання, одне з яких споруджено у насипу. Дно могили у вигляді дерев'яного зрубу знаходилося на 1,8 м вище давнього горизонту. У могилі було поховано три небіжчиці, одну з яких супроводжували багаті прикраси — парадний головний убір, сережки, 8 золотих пернів та золоті аплікації (Бабенко 2005, с. 19, 20). Ряд предметів інвентарю з поховання (дзеркало, щипці) можуть свідчити про виконання небіжчицею жрецьких функцій.

Найінформативнішою знахідкою з поховання є парадний головний убір, прикрашений пластинами з п'ятьма різними сюжетами (разом з метою) (рисунок: 1). Чотири типи цих пластин знаходять аналогії серед прикрас подібного кола уборів, причому з пам'яток найвищої скіфської аристократії — Чортомлика, Куль-Оби, Рижанівки. П'ята пластина унікальна за сюжетом. Це дугоподібної форми стленгіда, що прикрашена сценами полювання вершника на оленя (рисунок: 2). Окрім незвичного сюжету пластину вирізняє низький технічний рівень, що може свідчити про її виготовлення місцевим майстром саме для цього випадку. З одного боку, сцени полювання вершника на оленя знаходять відповідність у сюжеті нартського епосу про переслідуванням Ахсартагом дочки морського царя Дзераси у вигляді оленя та подальшого їх шлюбу. Також вершник, який полює на оленя, отожднюється з небесним лучником та мисливцем Аполлоном-Гойтосіром (Бессонова 1983, с. 117, 118; Бабенко 2002, с. 66). Отже, простежується виразна весільна складова сюжету стленгіди. З огляду на це, можна припустити, що небіжчиці дуже молодого віку були властиві не лише жрецькі функції, але їй відводилася ще і роль нареченої Гойтосіра — сонячного бога скіфського пан-

теону (Бессонова 1983, с. 43). Таким чином, посмертна доля, що призначалася небіжчиці, вплинула і на шлях у потойбіччя — могилу було розміщено у насипу — верхньому, небесному світі, де її вже очікував божественний наречений.

ЛІТЕРАТУРА

- Бабенко, Л. І. 2002. Жіночий головний убір IV ст. до н. е. з кургану 8 біля с. Пісочин Харківської області. *Археологія*, 4, с. 59—69.
- Бабенко, Л. І. 2005. *Песочинский курганный могильник скифского времени*. Харьков: Райдер.
- Бессонова, С. С. 1983. *Религиозные представления скифов*. Киев: Наукова думка.
- Болтрик, Ю. В., Фіалко, О. Є. 2002. Тайники у поховальній традиції скифів. В: Ключко, Л. С. (ред.). *Музейні читання. Матеріали наукової конференції, грудень 2001 р., Київ*. Київ, с. 169—173.
- Ильинская, В. А. 1968. *Скифы Днепровского Лесостепного Левобережья (курганы Посулья)*. Киев: Наукова думка.
- Мозолевский, Б. Н. 1992. Отражение космогонических представлений скифов в погребальной обрядности знати. В: Мозолевский, Б. Н. (ред.). *Киммерийцы и скифы. Тезисы докладов II Международной конференции, посвященной памяти А. И. Тереножкина, 25—28 мая 1992 г.* Мелитополь, с. 63—65.
- Мозолевский, Б. Н., Полин, С. В. 2005. *Курганы скифского Герроса IV в. до н. э. (Бабина, Водяна и Соболева могилы)*. Киев: Стилос.
- Ольховский, В. С. 1999. К изучению скифской ритуалистики: посмертное путешествие. В: Гуляев, В. И., Каменецкий, И. С., Ольховский, В. С. (ред.). *Погребальный обряд. Реконструкция и интерпретация древних идеологических представлений*. Москва: Восточная литература, с. 114—136.

ДО ПИТАННЯ ПРО УЧАСТЬ ПІЗНЬОСОСНИЦЬКОГО КОМПОНЕНТУ У ГЕНЕЗИ ПАМ'ЯТОК МАЛОБУДКІВСЬКОГО ТИПУ

Ю. В. Буйнов

Пам'ятки малобудківського типу, виділені В. А. Іллінською (1957, с. 50—65) у середині 1950-х рр., репрезентують ранній період бондарихинської культури доби фінальної бронзи. Їх ареал охоплює Дніпровське лісостепове Лівобережжя до верхньої і середньої течії Сіверського Дінця, а на сході досягає лісостепової Донщини. Поселення відкритого типу та невеликі ґрунтові цвинтарі з урновими та безурновими кремаційними похованнями датуються XII — серединою XI ст. до н. е.